

Рис. 3. Статистика використання соціальних мереж у різних країнах

на кшталт відео-конференції чи стільникового міжнародного роумінгу.

Підсумовуючи вище сказане, найдешевшою та, відповідно, найбільш реальною альтернативою телефонному зв'язку для українських мігрантів (в тому числі й трудових мігрантів і туристів) є зв'язок через мережу Інтернет.

1. Бортник Г. Г. Засоби оргтехніки / Г. Г. Бортник, В. М. Кичак, О. В. Стальченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://posibnyky.vstu.vinnica.ua/org_teh/index.html. 2. Вільна енциклопедія: Вікіпедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. 3. Городяненко В. Г. Соціологія: Підручник. / В. Г. Городяненко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 344 с. 4. Макеєв С. О. Соціологія / С. О. Макеєв. – К.: «Українська енциклопедія». – 1999. – 344 с. 5. Web-сайт компанії SoftUkraine: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://softukraine.com.ua/blog/socail-networks-in-ukraine/>. 6. Web-сайт оператора стільникового зв'язку Beeline: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.beeline.ua>. 7. Web-сайт оператора стільникового зв'язку life: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.life.com.ua>. 8. Web-сайт оператора стільникового зв'язку Київстар: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivstar.ua>. 9. Web-сайт оператора стільникового зв'язку МТС: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mts.com.ua>. 10. Web-сайт оператора стільникового зв'язку SIMFORTOUR: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.simfortour.com.ua/tariff/table>.

Дмитро Косенко

Цивілізаційний вплив на раціоналізацію політичної сфери в теорії комунікативної дії Ю. Габермаса

У статті виявлено технократично-інструментальний характер впливу сучасної цивілізаційної моделі на раціоналізацію політичної сфери в комунікативній теорії Ю. Габермаса. Висвітлено місце комунікативної дії та дискурсу в раціоналізації політичної сфери в комунікативній теорії.

In the article the technocratic-instrumental character of impact of modern civilization model on rationalization of political sphere in the Communication Theory of Jurgen Habermas is showed. The place of Communicative Action and discourse of rationalization of political sphere in Communicative Theory is presented.

На сучасному етапі розвитку людства, особливо в період трансформаційних процесів та становлення нової інтелектуальної епохи, однією з найбільш значущих особливостей стає зростання ролі комунікаційних процесів, які охоплюють практично всі сфери життєвого світу, суспільства та, в першу чергу, його політичної складової. Без визначення ролі дискурсу у раціоналізації цих процесів стає неможливим вивчення і самої комунікативної дії.

Доцільність вивчення цивілізаційного впливу комунікативного дискурсу на раціоналізацію політичної сфери в теорії дії Ю. Габермаса постає у зв'язку із недостатнім вивченням даної проблематики в наукових колах. Суперечлива оцінка самої теорії комунікативної дії зарубіжними та, особливо, вітчизняними науковцями у радянські часи, не сприяла повноцінному розкриттю її потенціалу. Метою статті є виявлення впливу комунікативного дискурсу на раціоналізацію політичної сфери в теорії дії Ю. Габермаса.

Очевидно, що «Теорія комунікативної дії» Ю. Габермаса вивела дискусію про природу раціональності та проблему раціоналізації, про її протиріччя на новий рівень, акцентувавши увагу на тому, що раціональне виникає і розвивається саме у сфері комунікації і що процеси, які відбуваються у цій сфері, є визначальними факторами суспільного й політичного розвитку. Саме дискурс, на думку Ю. Габермаса, створює той простір свободи, в якому індивіди на основі згоди здатні впливати на хід історичного процесу, бути його реальними суб'єктами. На цьому висновку засновані історичний оптимізм і віра в Просвітництво, а також розум, який реабілітується критичною теорією, втіленою в «Теорії комунікативної дії».

Ю. Габермас переконаний, що теорія комунікативної дії є досить новаторською і прогресивною, з огляду на потребу зміни теоретичних меж дослідження і відходу від усталених (переважно марксистських) стереотипів аналізу суспільства. Він намагається глибше розробити нормативні засади критичної теорії суспільства. У передньому слові до перевидання своєї праці «Структурні перетворення у сфері відкритості» автор пише, що «теорія комунікативної дії має вивільнити потенціал здорового глузду, вже закладений у самій повсякденній комунікативній практиці. Цим вивільнюється шлях передусім для реконструктивно розробленої соціальної науки, яка по всій ширині увиразнює процеси раціоналізації культури та суспільства й виявляє їх першоджерела також на порозі новітніх суспільств» [3, с. 38]. Ю. Габермас розглядає раціоналізацію суспільства як історичний процес, тому поділ на комунікативну та інструментальну дії йому необхідні, щоб уникнути змішання двох процесів раціоналізації, які визначають історичну еволюцію, при цьому раціоналізація впливає не тільки на продуктивні сили, але, певним чином, і на нормативні структури.

Категоріальна відмінність між «інструментальною» та «комунікативною» дією має розділити два історично незалежних один від одного процеси можливої раціоналізації. Інструментальна дія може розглядатися в двох аспектах: 1) в тактичному аспекті емпіричної діяльності технічними засобами; 2) в стратегічному аспекті консистенції вибору відповідних засобів. Вони можуть бути раціоналізовані у розвитку засобів, що вимагають розвитку технічно використовуваних знань, а вибір засобів та раціональність рішень вимагають пояснення і внутрішньої консистенції

систем цінностей і максимумів рішень, а також коректних висновків у вибіркових діях.

Комунікативна раціональність зорієнтована на виконання інтерсуб'єктивно значущих норм діяльності і стосується взаємних очікувань певної поведінки її акторів. Саме в комунікативній діяльності стає передбачуваним мовленнєвий базис значущості із його універсальними вимогами щодо істинності, правдивості та правильності. Тільки ці вимоги, які приймають на себе та взаємно визнають учасники комунікативної діяльності, уможливають консенсус, що його несе в собі спільна діяльність [5, с. 368]. Комунікативна діяльність, зазначає Ю. Габермас, може бути раціоналізована в декількох аспектах: в нормативно-регулятивному контексті спілкування, в особистісному аспекті вибору оцінок, у морально-практичному аспекті.

Раціоналізація життєвого світу, – пише Ю. Габермас, – робить можливим такий різновид системної інтеграції, який суперечить інтегративному принципу, заснованому на порозумінні, і в певних умовах може здійснювати зворотній дезінтегративний вплив на життєвий світ. Наслідком цього й стає те, що Ю. Габермас називає «роз'єднанням систем життєвого світу» або, інакше, суперечливістю співіснування двох парадигм суспільства: як цілераціональної системи та побудованого на комунікативних засадах життєвого світу. Останній постає тут субсистемою поряд з іншими субсистемами суспільства. А тому й комунікативно-структурований життєвий світ, що має бути ядром суспільної еволюції, набирає вигляду спотвореного консенсусу [5, с. 370].

У кінцевому підсумку діяльність, що орієнтується на порозуміння, сягаючи все більшої самостійності щодо нормативних контекстів, трансформується в комунікативні медіуми, які взагалі позбавляють діяльність процесів ціннісного порозуміння і замінюють їх генералізованими цінностями, такими, як гроші та влада. Ці медіуми не тільки спрощують мовленнєву комунікацію, а й взагалі замінюють її символічними генералізаціями. Цим самим вони відривають соціальну діяльність від інтеракцій, побудованих на узгодженості щодо цінностей, оскільки координаційна функція медіумів ґрунтується тут на цілераціональності. У свою чергу, мова теж відривається від життєвого світу і також стає однією з систем, аналогічною іншим формам до-мовленнєвої комунікації.

Відповідно до філософського енциклопедичного словника [6], політика (від грецьк. *πολιτικά* – державна діяльність) – у найзагальнішому значенні – це діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниці (суспільного утворення) [6, с. 494]. А сфера (від грецьк. *σφαῖρα*) – замкнута поверхня. Відповідно, політична сфера – це діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниці, що функціонують в середині та обмежені певною замкнутою поверхнею.

Раціоналізація політичної сфери життєвого світу означає усунення тих владних відносин, які залишаються прихованими в структурі комунікації і перешкоджають усвідомленому розв'язанню та консенсуальному врегулюванню конфліктів як в інтрапсихічній, так і в інтерперсональній сфері комунікації. Раціоналізація означає подолання таких систематично спотворюваних комунікацій, у яких консенсус щодо здійснюваної діяльності має досягатися через взаємне підвищення вимог значущості, передусім дійсності інтенціональних вислов-

лювань та вірності ґрунтовних норм, стверджується лише про людське око, тобто конфрактично [5, с. 368].

Політична людина – це істота, що постійно здійснює опосередкування своїх владних амбіцій контекстом підтримки загального горизонту відкритих можливостей. Множинність таких опосередкувань конституює, власне, сферу політичного, яку Х. Арндт охарактеризувала як «бажання жити разом» [1, с. 37], тобто як якийсь віртуальний рефлексивний акт взаємного визнання і згоди, що виявляється в спільному освоєнні загального життєвого світу відкритих можливостей і підтверджуються в ритуальних і символічних діях. Причому політичне розуміння характеризується тим, що визнання такого спільного освоєння є умовою можливості й передумовою індивідуального освоєння життєсвітових можливостей.

Якими чинниками між автором і адресатом політичних рішень інспірується розрив? Де шукати джерело роздвоєння «політичної людини»? Ініціатива такого розриву може виходити як від самої політичної влади, так і зі сфери повсякденних інтеракцій учасників життєвого світу. Будь-яка конкретна політична влада завжди зацікавлена в самозбереженні, а тому і в увічненні певних соціальних та політичних інститутів, на які вона спирається. Таке увічнення здійснюється шляхом максимальної реіфікації інститутів у свідомості людей, тобто наділення їх онтологічним статусом, незалежно від людської діяльності й сигніфікації. Конкретні соціальні й політичні інститути видаються за щось універсальне, вічне. Разом з реіфікацією інститутів онтологізуються і соціальні ролі. Будь-яка влада априорі прагне до того, щоб в її інституційних рамках людина повністю ототожнювала себе з об'єктивним змістом роліової дії.

Ю. Габермас схиляється до думки, що в даний час політичний процес розвивається, в основному, в союзах, політичних партіях, залишаючи громадськості роль безчасного глядача [7, с. 152]. Він вважав, що на зміну громадськості, яка являє собою приватних осіб, прийшла спільність людей, які об'єдналися в організації. Лише вона в сучасних умовах здатна рішуче брати участь у процесі громадської комунікації, використовуючи внутрішньопартійні і внутрішньосоюзні канали, і на їх основі – в практичній комунікації між державою і суспільством. Ю. Габермас впевнений, що в даний час контроль над державно-політичною бюрократією можливий лише з боку громадсько-політичної бюрократії партій та союзів, яка, в свою чергу, також підлягає контролю в рамках громадських організацій [5, с. 371].

В розумінні права Ю. Габермас стверджує, що як політика, так і закони потребують нормативного обґрунтування, а відносно влади вони функціонують як засоби її обмеження. Саме комунікація виступає в якості базового процесу, що згуртовує суспільство для вирішення певних цілей, тому саме в комунікативній дії досягається консенсус і раціоналізуються взаємовідносини між суспільством і владою. За стратегічної раціональності цей консенсус відсутній, а кожний суб'єкт вимагає для себе переваг та максимум рішень, незважаючи на інтереси інших суб'єктів.

Особливого значення Ю. Габермас надає демократії. Оплот демократії він бачить не в зміцненні державності, тобто не в посиленні державного втручання в життя суспільства, а в посиленні ролі свідомої, освіченої громадськості, яка виробляє цілі та ідеали соціально-політичного життя, активно бере участь у політичному процесі, який є «живим духом» демократії, гарантом її забезпечення. Демократія, на його думку, існує лише до тих пір, доки «критична громадськість» лишається здатною ефективно виробляти

політичну ініціативу, здійснювати контроль за діяльністю бюрократії [5, с. 371].

Розмірковуючи над питанням, як уможлиблюється соціальний лад, коли індивіди діють згідно з власними цілями та інтересами і водночас створюють стійкі форми суспільної інтеграції, Ю. Габермас наголошує на значенні комунікативної дії. За допомогою теорії комунікативної дії він намагається обґрунтувати теорію раціоналізації суспільства. Дія в нього виступає важливим засобом координації різних видів діяльності і взаємозв'язку людей у рамках соціального цілого.

Отже, аналізуючи ті чи інші форми соціально-політичного буття, неможливо не враховувати продуктивну силу комунікації, яка змінює реальні життєві відносини, сприяє встановленню нових стосунків між людьми і примушує зважати на позицію, думку, права кожного індивіда. Зберігає своє значення також орієнтація на осмислення світу в усій його різноманітності й широті, багатстві соціальних зв'язків і комунікативних процесів. Все це засвідчує, що в комунікації сконцентровано потужну енергію суспільного співіснування та розвитку людини. В різнобічності комунікації люди прагнуть віднайти принципи нового соціального устрою. Цілком природно, що при цьому на перший план висуваються такі загальнозначущі, гуманістичні мотиви, інтереси, цінності, які є наслідком власне комунікації. Нарешті, за умов комунікативності формується культура з відповідними їй змісту організаційними формами чи організаційною практикою. Таким чином, з можливостями комунікації пов'язані перспективи розвитку як людини, так і суспільства в цілому.

Комунікативна дія зосереджує в собі можливість координації соціальних планів, дій, і, зрештою, суспільної інтеграції. На думку Ю. Габермаса, соціально-інтеграційна енергія комунікативної дії виявляється передусім у тих окремих життєвих формах і життєвих світах, котрі пов'язані із конкретними традиціями та царинами інтересів [3, с. 30]. Слід підкреслити, що солідаризуюча енергія цих життєвих контекстів може переноситися і на тло організаційних процесів у суспільстві, в тому числі й політичних.

Можна стверджувати, що перспективи суспільно-політичного життя так чи інакше пов'язані з великими можливостями, що закладені в людській комунікації. В різнобічності комунікації люди прагнуть віднайти принципи й цінності такого порядку, який ґрунтується на взаєморозумінні та консенсусі вільних індивідів. У комунікації виявляється потужна сила соціально-політичної інтеграції, в ній сконцентровано значний потенціал прогресивного співіснування влади та народу.

У світлі комунікативної теорії важливе місце займає створення нової етики відповідальності, коли людина повинна позбутися вузьких рамок цілераціональної діяльності і спрямовувати свої сили на забезпечення можливості співжиття і виживання в кризових ситуаціях сучасного світу. Умови співбуття в сучасному світі потребують вироблення в людині низки властивостей, які б самі спрямовували її до співпраці й співжиття. Досить актуальними в цьому сенсі є слова Ю. Габермаса: «Ми мусимо вчитись розуміти, що в ім'я морального універсалізму не можна виключати іншого, хто залишається чужим для інших, зраджує саму ідею універсалізму. Тільки надавши радикальну свободу розвитку індивідуальних життєвих дій і окремих життєвих форм, можна обстояти універсалізм однакової поваги до кожного і солідарності зі всіма, хто має людське обличчя» [7, с. 25].

Суб'єктом і творцем колективної відповідальності має бути спільнота у вигляді різноманітних зібрань, конференцій, з'їздів. Зусилля її членів спрямовуються на ідею

дискурсу, орієнтованого на взаєморозуміння, в якому було б виражено інтереси всіх можливих учасників комунікації. Водночас вимога універсалістської моралі й демократичної співвідповідальності в глобальному масштабі доповнюється ідеєю повернення і збереження власних національних традицій і успадкованих життєвих форм, в яких уособлено неповторне буття людини [7, с. 24].

Дискурс створює однакові (симетричні) умови вибору й здійснення мовленнєво-комунікативних дій всіх учасників і відтак виключає будь-який примус, особливо політичний, а отже, постає як «необмежена пануванням комунікація». Усвідомлюючи його значення, К. О. Апель наголошує, що дискурс «становить останню інстанцію, якою і завдяки якій мають санкціонуватись спільна відповідальність людей за свою діяльність та наслідки діяльності, за свої теорії та свої нормативні домагання значущості» [4, с. 395]. Крім того, у фундаментальній вимозі дискурсивної етики, вимозі дискурсивно організованої відповідальності людства за свої колективні дії міститься постулат гуманізації стосунків між людьми.

Отже, великі можливості й перспективи дискурсу треба враховувати, виходячи із складності сучасної цивілізаційної ситуації, в якій перебуває людство. Ця ситуація, як відомо, визначається домінуванням технократичного мислення над моральністю, бюрократичних структур над індивідуальністю. Людина в таких умовах перетворюється на «ресурс», «гвинтик», чи «матеріал». Технократизм ігнорує не лише людину, а й її культурні особливості. Людські взаємовідносини в сучасному світі стають непрозорими, анонімними, незбагненими, що, власне, становить небезпеку для самої особистості.

Комунікативна дія – це такий тип інтеракції (соціальної взаємодії), учасники якої регулюють свої дії в процесі мовлення шляхом обопільного висування, критики й прийняття домагань значущості сказаного ними на істинність чи правильність. Дискурс – модель розумного й вільного від будь-якого примусу мовлення. Тобто, якщо в межах комунікативної дії наївно, некритично відноситися до значення та сенсу з метою обміну інформацією, а також конче потрібним для дій досвідом, то в дискурсі головною темою стають проблематичні претензії на значення.

Саме в дискурсі, наголошує Ю. Габермас, ми намагаємося за допомогою обґрунтувань знову відновити згоду, що стає проблематичною в комунікативній дії. Дискурс виступає практикою комунікативних взаємин для досягнення певної єдності і водночас формою здобуття соціально-політичного консенсусу.

1. *Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни / Х. Арендт; [пер. с нем. и англ. В. Библина]. – СПб.: Алетейя, 2000 г. – 437 с.*
2. *Габермас Ю. Постметафизичне мислення / Ю. Габермас; [пер. з нім. В. Купліна]. – К.: Дух і Літера, 2011. – 280 с.*
3. *Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості / Ю. Габермас; [пер. з нім. А. Онішко]. – Львів: Літопис 2000. – 319 с.*
4. *Єрмоленко А. Комунікативна практична Філософія. [підруч.] / А. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.*
5. *Кирилюк Ф. Новітня політологія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / Ф. Кирилюк – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 564 с.*
6. *Філософський енциклопедичний словник / [голова редколегії В. І. Шинкарук]. – К.: Абрис 2002. – 742 с.*
7. *Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас; [корректор О. Иванова]. – М.: Академия, 1995. – 256 с.*
8. *Habermas J. The theory of communicative action / Translated by Thomas McCarthy. – Volume one: Reason and the rationalization of society. – Boston: Beacon Press, 1984. – 465 p.*
9. *Habermas J. The theory of communicative action / Translated by Thomas McCarthy. – Volume two: Life world and system. – Boston: Beacon Press, 1987. – 457 p.*
10. *Habermas J. Politische Theorie / J. Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009. – 435 p.*